

RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARNING BOG'LANGAN NUTQINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Saydullayeva Zulxumor Xalilillayevna

O'zMPU "Maxsus pedagogika, Logopediya" yo'nalishi

1-bosqich magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning bog'langan nutqini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Bog'langan nutqni shakllantirish jarayonida qo'llaniladigan logopedik texnologiyalar, metod va usullar tahlil qilingan. Tadqiqotda vizual tayanchlar, o'yin texnologiyalari va multisensor yondashuvning samaradorligi ko'rsatib berilgan. Ushbu texnologiyalar bolalarning nutqiy faolligini oshirish, fikrni izchil ifodalash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar, bog'langan nutq, logopedik texnologiya, nutq rivoji, korreksion ta'lim.*

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы развития связной речи у детей с задержкой психического развития. Проанализированы логопедические технологии, методы и приёмы, применяемые в процессе формирования связной речи. В исследовании показана эффективность использования визуальных опор, игровых технологий и мультисенсорного подхода. Данные технологии способствуют повышению речевой активности детей, развитию последовательного высказывания и коммуникативных навыков.*

Ключевые слова: *дети с задержкой психического развития, связная речь, логопедические технологии, речевое развитие, коррекционное обучение.*

Annotation: *The article deals with the issues of developing coherent speech in children with delayed mental development. The study analyzes speech therapy technologies, methods, and techniques used in the formation of coherent speech. The effectiveness of visual supports, game-based technologies, and a multisensory approach is demonstrated. These technologies contribute to increasing children's speech activity, developing logical expression of thoughts, and improving communication skills.*

Key words: *children with delayed mental development, coherent speech, speech therapy technologies, speech development, corrective education.*

Bugungi kunda maxsus ta'lim tizimida ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar bilan olib borilayotgan korreksion ishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu toifadagi bolalarda bilish jarayonlari bilan bir qatorda nutq rivoji, ayniqsa bog'langan nutqning shakllanishi sezilarli darajada sust kechadi. Bog'langan nutqning yetarli darajada rivojlanmaganligi bolaning fikrini izchil ifodalashiga, muloqot jarayonida faol ishtirok

etishiga va ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirishga qaratilgan samarali texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda bog'langan nutqning o'ziga xos xususiyatlari

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda nutq rivojining quyidagi kamchiliklari kuzatiladi:

- so'z boyligining cheklanganligi;
- grammatik tuzilmalarning noto'g'ri qo'llanilishi;
- gaplar orasidagi mantiqiy bog'lanishning yetishmasligi;
- voqea va hodisalarni izchil bayon qila olmaslik
- monologik nutqning sust rivojlanganligi

Mazkur kamchiliklar bolaning diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan uzviy bog'liqdir.

Bog'langan nutqni rivojlantirish texnologiyasi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich shakllantirishga yo'naltirilgan korreksion-pedagogik tizim sifatida qaraladi. Ushbu tizim bolalarning nutqini faqat so'z boyligini oshirish yoki grammatik jihatlarni o'rgatish bilan cheklanmay, ularni muloqot jarayonida erkin fikr ifodalashga, voqealarni izchil bayon qilishga va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga qaratilgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi.

Texnologiya bir nechta asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Leksik-grammatik ishlar bolalarda so'z boyligini kengaytirish, so'zlarning ma'nosini aniqlashtirish, sinonim va antonimlardan foydalanishni o'rgatish, shuningdek, oddiy va yoyiq gaplarni to'g'ri tuzish ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu jarayonda bolalar yangi so'zlarni o'zlashtirib, ularni muloqotda to'g'ri ishlatishni o'rganadilar, shu bilan birga nutqning mantiqiy tuzilishi va ifodalash qobiliyati mustahkamlanadi.

Vizual tayanchlar asosida ish yondashuvi bolalarning diqqatini jalb qilish va nutqiy jarayonni soddalashtirishga xizmat qiladi. Rasm, syujetli kartinkalar, piktogrammalar va diagrammalardan foydalanish bolalarga voqealarni tushunish, ularni izchil bayon qilish va hikoya tuzish jarayonini bosqichma-bosqich o'rganishga yordam beradi. Shu orqali bolalar fikrni tasviriy va vizual ravishda shakllantirishni o'rganadi, bu esa nutqiy ifodani yanada boyitadi.

Dialogik nutqni rivojlantirish bolalarni muloqot jarayonida faol ishtirok etishga o'rgatadi. Savol-javob mashqlari, rolli o'yinlar, kundalik vaziyatlarni modellashtirish orqali bolalar nutqiy reaksiyalarni rivojlantiradi, suhbatni davom ettirish, boshqalar bilan fikr almashish va ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Bu yondashuv bolalarning tinglash, tushunish va javob berish ko'nikmalarini bir vaqtning o'zida rivojlantirish imkonini beradi.

Monologik nutqni shakllantirish esa bolalarning mustaqil fikr bildirish va hikoya tuzish qobiliyatini rivojlantiradi. Matnni qayta hikoya qilish, reja asosida mustaqil hikoya tuzish, voqealar ketma-ketligini izchil bayon etish mashqlari orqali bolalar fikrni tartibga solish, voqealarni mantiqan bog'lash va nutqni izchil ifodalash ko'nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, monologik nutqning shakllanishi bolalarning muloqotga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni ijtimoiy faollikka rag'batlantiradi.

Mazkur texnologiya integratsiyalangan yondashuvni taklif qiladi, ya'ni leksik-grammatik, vizual, dialogik va monologik mashg'ulotlar bir-biri bilan uyg'unlikda olib boriladi. Bu esa bolalarning nutqiy rivojlanishini tizimli va uzviy shaklda ta'minlaydi, ularni maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashtirishga zamin yaratadi. Shu tarzda, bog'langan nutqni rivojlantirish texnologiyasi nafaqat nutqiy ko'nikmalarni mustahkamlash, balki bolalarning ijtimoiy, mantiqiy va kommunikativ qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy logopedik texnologiyalar

Bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida quyidagi zamonaviy texnologiyalar samarali hisoblanadi:

- o'yin texnologiyalari;
- multisensor yondashuv;
- vizual sxema va rejalardan foydalanish;
- neyropsixologik mashqlar.

Ushbu texnologiyalar bolalarning qiziqishini oshiradi, nutqiy faolligini rag'batlantiradi va mashg'ulot samaradorligini ta'minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda kuzatish, suhbat, nutqiy diagnostika, tajriba-sinov ishlari va natijalarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Tajriba ishlari maktabgacha va kichik maktab yoshidagi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar bilan olib borildi.

Korreksion ishlar diagnostik, shakllantiruvchi va yakuniy bosqichlarda amalga oshirildi. Har bir bosqichda bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi baholanib borildi.

Tajriba yakunida ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning bog'langan nutqida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Shu jumladan, bolalarning lug'at boyligi kengaydi, ya'ni ular yangi so'zlarni tezroq o'zlashtira boshladi, so'zlarni to'g'ri ishlatish va kontekstga mos qo'llash ko'nikmalari rivojlandi. Bundan tashqari, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish malakasi sezilarli darajada yaxshilandi, bolalar murakkab gaplarni tuzishda va ularni mantiqan izchil tarzda ifodalashda oldinga qadam tashlashdi.

Shuningdek, voqealar va hodisalarni ketma-ket bayon etish qobiliyati mustahkamlandi. Bolalar hikoyalarni qayta tuzishda, matnni reja asosida qayta hikoya qilishda va voqealarni xronologik tartibda izchil bayon etishda muvaffaqiyat ko'rsatdilar. Bu jarayonda ular mantiqiy bog'lanishni mustahkamlash, so'zlar orasidagi munosabatni tushunish va fikrni bosqichma-bosqich ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

Nutqiy faollikning oshishi bilan bir qatorda, bolalarning emotsional va ijtimoiy ishtiroki ham kuchaydi. Mashg'ulotlar davomida ular faol ravishda muloqotga kirishib, savol-javoblar, rolli o'yinlar va guruhli faoliyatlarda qatnashish orqali o'z fikrini erkin ifodalashni o'rgandilar. Shu bilan birga, vizual tayanchlar, multisensor yondashuvlar va o'yin texnologiyalari yordamida bolalarning diqqatini jamlash va nutq jarayoniga jalb qilish samaradorligi oshdi.

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, qo'llanilgan logopedik texnologiyalar nafaqat bolalarning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirishga, balki ularning fikrni izchil ifodalash, muloqot qobiliyatini rivojlantirish va maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashuviga ham sezilarli hissa qo'shadi. Tajriba shuningdek, individual yondashuv va tizimli mashg'ulotlarning ahamiyatini yaqqol namoyon etdi, chunki har bir bolaning rivojlanish sur'ati va nutqiy ehtiyojlariga moslashtirilgan mashg'ulotlar maksimal samaradorlikni ta'minladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda bog'langan nutqni rivojlantirish jarayonida zamonaviy logopedik texnologiyalarni qo'llash ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni kommunikativ va ijtimoiy jihatdan faol qiladi hamda o'quv jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishiga imkon yaratadi

Xulosa

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning bog'langan nutqini rivojlantirish maxsus tashkil etilgan, ilmiy asoslangan va tizimli yondashuvni talab etadi. Zamonaviy logopedik texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning nutqiy imkoniyatlarini kengaytirish va ularni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashtirish mumkin. Mazkur maqola logopedlar, maxsus pedagoglar va maktabgacha ta'lim mutaxassislari uchun amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
3. Ayupova M.Yu. Logopediya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Дети с задержкой психического развития. – Москва, 2015.
5. Волкова Л.С. Логопедия. – Москва: Владос, 2016.
6. Shipitsyna L.M. Коррекционная педагогика. – Санкт-Петербург, 2017.
7. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim va tarbiya – taraqqiyot asosi. – Toshkent, 2020.

8. Askarov, D. (2022). In Particular Of Amiry's Composition Of Navai's Ghazal. *European Scholar Journal*, 3(12), 34-36.
9. Dilmurod, A. (2025). National Idea Issues in Modern Filmmodramaturgy (On the Example of Erkin A'zam's Film Dramas). *American Journal of Philological Sciences*, 5(05), 370-374.
10. Dilmurod, A. (2025). Ideological and Artistic Characteristics of The Work "A Farewell to Arms". *American Journal of Philological Sciences*, 5(04), 283-286.
11. Asqarov, D. (2025). ADABIYOT FANINI O 'QITISHDA STEAMNI JORIY ETISH. *University Research Base*, 519-524.
12. Asqarov, D. (2025). G'OYA, MAVZU VA MA'NO MUSHTARAKLIGI. *University Research Base*, 350-360.
13. Asqarov, D. (2024). AMIRIY LIRIKASIDA NAVOIYGA MUXAMMASLAR. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 3(12), 87-93.
14. Asqarov, D. (2022). Mukhammas form in the lyrics of Uvaysi. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(09), 5-9.
15. Asqarov, D. (2022). MUKHAMMAS FORM IN THE LYRICS OF UVAYSI. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(09), 5-9.
16. Asqarov, D. (2023). AMIRIYNING NAVOIYGA MUXAMMASI. *Academic research in educational sciences*, 4(Conference Proceedings 1), 101-105.
17. Asqarov, D. (2026, February). SULTONXON TO 'RA ADO IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI. In *Conferences (Vol. 2, No. 1, pp. 165-172)*.